

A PARLAMENTEK ES A GAZDASÁGI POLITIKA

A MAI világgazdasági válság megoldását kétségkívül hátráltatta és késleltette az állami beavatkozásoknak az a rendszere, amely az utolsó évtizedek folyamán mind mélyebb és mélyebb gyökereket vert az emberek politikai gondolkodásában és amely a válság tüneteinek kezelésében is érvényesült. Ha ezek a beavatkozások csakis arra irányultak volna, hogy elősegítsék és megkönnyítsék a gazdasági életet természeti törvények erejével uraló szükségességek uralmát, nem lehetne kifogást emelni ellenük. A legtöbb esetben azonban, sajnos, nem erre irányultak, hanem ellenkezőleg arra, hogy egyes országokat kivonjanak a gazdasági törvények kellemetlen hatásai alól, igyekezvén ezeknek a törvényeknek érvényesülését mesterségesen, sőt erőszakosan, az állam hatalmi szavával is, megakadályozni. A célt sehol sem érték el. A világgazdasági helyzet azonban ezeknek a beavatkozásoknak hatása alatt teljesen és tökéletesen összekuszálódott, úgy-hogy kétségbe kellene esnünk az előttünk álló feladatok megoldása tekintetében, ha nem tudnók, hogy a gazdasági törvények végül is, bármit cselekszünk is ellenük, keresztülérszakolják önmagukat és megteremtik érvényesülésük előfeltételeit.

A gazdasági beavatkozásoknak ez a rendszere sajátosképpen a demokratikus intézmények elfogadásával egyidőben keletkezett és ezeknek az intézményeknek fejlődésével együtt öltött mind nagyobb és nagyobb terjedelmet. Ez lehetne véletlen is. Elképzelhető volna, hogy a demokratikus intézmények megteremtése és megerősödése egyfelől és a gazdasági beavatkozások rendszerének térfoglalása másfelől különböző okokra vezetendők vissza. Bizonyos szempontok azonban amellet szólnak, hogy a kétféle fejlődési irány közötti párhuzamosság, mely a demokratikus haladás között egyfelől és a gazdasági életbe való állami beavatkozások között másfelől fennáll, okozati összefüggés szükségképpen folyománya.

Ebben a tekintetben a múlt egyes tanulságos példákat szolgáltat nekünk. Franciaországban a múlt század ötvenes éveinek végéig uralkodott gazdasági protekcionizmust III. Napoleon abszolutisztikus módon, a törvényhozó testület túlnyomó többségének heves ellenzése mellett törte meg az 1860-ban Angliával kötött szerződés segítségével. A legbefolyásosabb francia politikusok — közöttük Thiers — ellenezték ezt a politikát és ellene voltak a francia gazdasági érdekeltségek, kivált az iparosok is. Ha Napoleon kénytelen lett volna ezt a szerződést egy független parlament bírálata alá bocsátani, oly parlament elé, amelynek a mai francia kamarához hasonló befolyása volna

a politika vezetésére, úgy sohasem lett volna képes ezt a szerződést elfogadtatni. Mihelyt Franciaország a hetvenes években kiépítette demokratikus alkotmányát, ezt a gazdasági irányt tényleg nem is lehetett fenntartani és Franciaország 1872-ben visszatért az állami protekcionizmus rendszeréhez, amelyet azóta sem hagyott el. Hasonló fejlődést látunk a régi Ausztriában. Az abszolutista korszakban még a hatvanas években is az állam lehetőleg keveset avatkozott bele a gazdasági életbe és a vámvédelem lehetőségével igen mérsékelten élt. Mikor a hetvenes években Ausztria parlamentet kapott, ott is azonnal megfészkeltek magukat azok a törekvések, amelyek egyes termelési ágak javára állami védelmet — elsősorban védvámokat — követeltek és ezek a törekvések lassanként keresztül is hatoltak. Más országokban is az állami védelemre irányuló törekvések térfoglalása lépést tart a parlamentek és a demokratikus intézmények megerősödésével. Kivétel talán csak Anglia, ahol erős és mélyen gyökerező régi gazdasági hagyományok a legutolsó időkig megakadályozták a szabad gazdasági rendszer elhagyását, amely nem is lett volna Anglia domináló gazdasági érdekeivel indokolható. Lehetne ugyan azt az ellenvetést tenni, hogy ebben az időben a gazdasági szabadság rendszere egyébként is — függetlenül a politikai átalakulásoktól — elveszítette régi hitelét. De kérdés, nem azért veszítette-e el, mert ebben a korban az abszolutisztikus eszme is egész Európában lehanyaglott. Gondos megfontolás után sok érvet találunk, mely amellet szól, hogy a két áramlat között mégis csak van bizonyos összefüggés.

A gazdasági szabadság politikája a gazdasági kérdések megoldásánál bizonyos messzelátást és széles látókört kíván meg. Ez a politika nincs beállítva arra, hogy egy-egy adott pillanatban egyik vagy másik befolyásos gazdasági érdekeltiségnek mesterséges rendszabályokkal hóna alá nyúljon, vagy hogy a természetadta termelési viszonyok önkényes és gyakran erőltetett befolyásolásával kedvezményeket és előnyöket nyújtson egyes gazdasági érdekcsoportoknak, hanem oda irányul, hogy minden ország a saját gazdasági boldogulását a nagy világgazdasági kapcsolatokba való lehetőleg előnyös beilleszkedésével találja meg. Arra, hogy az ilyen politika meg hozza a maga gyümölcsseit, idő kell és türelem, főleg pedig jó idegek, amelyek nem roppannak össze, mihelyt egyik vagy másik pontban — talán csak átmenetileg — hátrányos visszahatások jelentkeznek. A parlamenteknek azonban általában nincsen sok türelmük, különösen pedig nincsenek jó idegeik. Minden nehézség felmerülésénél azonnal állami beavatkozást és védelmet követelnek és rendszerint elég erősek arra, hogy azt meg is szerezzék, tekintet nélkül arra, hogy az egyik kárnak eliminálása esetleg más vonatkozásokban még nagyobb károkat okoz. A tömegek akaratától független kormány sokkal inkább képes ellenállni az e téren mutatkozó, esetleg észszerűtlen kívánságoknak, mint a parlamenttől függő kormány, amelynek saját önfenntartási ösztönénél fogva esetleg jobb meggyőződése ellenére is gyakran engedményeket kell tennie, amely kénytelen a lakosság lehetőleg nagy részét kielégíteni és amely mindenkinek akar valamit nyújtani, hogy

ezzel lehetőleg tág körben tartsa fenn a maga népszerűségét és biztosítsa fennmaradását. Azok a tömegek, amelyek demokratikus államszervezet mellett döntően érvényesíthetik akaratukat, nemcsak nem rendelkeznek azokkal az ismeretekkel, amelyek egy nagyobb látra szóló gazdasági politika koncipiálásához szükségesek, de még csak arra sem képesek, hogy egy ilyen politikával megbarátkozzanak és annak eredményeit nyugodtan kivárájk. Türelmetlenek, ha azt látják, hogy valamely baj, amelyet éreznek, egy szerintük egyszerű állami beavatkozás útján elhárítható volna és hogy a kormány mégis vonakodik az illető rendszabály alkalmazásától, esetleg azért, mert ezzel a jövőben még komolyabb bajok keletkezhetnek. Ha akadna is oly parlamenti többség, amely belátva ez utóbbi szempont helyességét, szabad kezet biztosítana kormányának, demokratikus országokban azonnal találkozónának olyan lelkiismeretlen vagy esetleg jóhiszemű, de tudatlan politikusok, akik nem szalasztanak el az alkalmat, hogy a beállt bajokért a kormány állítólagos nemtörődömségét okolják és akik ezt a szemrehányást azután a maguk politikai céljaira ki is használnák. A demokratikus országok gazdasági politikája ezért néha olyan benyomást tesz, mint ha valaki egy kórházban megszavaztatná a betegeket a felett, hogy milyen kezelési módot kívánnak betegségeik meggyógyítására. Bizonyára a legkellemesebb kezelési mód felett döntenének, ha pedig ez később helytelennek bizonyulna és új bajok támadnának fel, megint valami újabb kellemes kezelési módot kívánnának, amely a fájdalmakat csillapítja, ha esetleg teljesen aláassa is szervezetük ellenállóképességét. Csak az olyan orvos, aki nem kérdezi meg a beteget, de a maga biztos tudásának magaslatából reáknyszeríti a maga akaratát, érheti el azt, hogy a beteg megfelelő életmódot folytasson és csak az olyan kormány, amely nem függ a tömegektől, lesz képes arra, hogy egy országnak olyan gazdasági politikát írjon elő, amely megfelel igazi érdekeinek, habár az első pillanatban kellemetlennek látszik.

Ehhez még egy további szempont is járul. A parlamentek a pártrendszerrel fogva, amely nélkül el sem képzelhetők, mindinkább a különböző gazdasági csoportok érdekképviselőinek bonyolult hálózatává válnak. Emberileg érthető, ha ezek a csoportok gyakran összetévesztik saját érdekeiket a közérdekkel. Az is előfordulhat, hogy tudatosan képviselik saját érdekeiket olykor is, amikor tisztában vannak azzal, hogy az, amit akarnak, nincsen összhangban az általános érdekekkel, mert azt tartják, hogy a különböző érdekek szélsőséges képviselőitől folyó összecsapások eredője fogja majd önmagától megadni a helyes középutat. A gazdasági érdekcsoportok ezen egymás elleni küzdelme azokhoz a jelenségekhez tartozik, amelyek korunk politikai és gazdasági küzdelmeire legerősebben nyomják rá bélyegüket. Ez az állapot odavezet, hogy azok a kormányok, amelyeknek vüágosan körülhatárolt, bizonyos messzelátással felépített gazdasági programjuk van és amelyek ezt a programot keresztül is akarják vinni, manapság ritkaságszámba mennek. A legtöbb kormány megelégszik azzal — és a parlamenti rendszer mai állapota kényszeríti őket rá —, hogy a különböző érdekcsoportok között, amelyekkel szá-

molniok kell, esetről-esetre kompromisszumokat hozzanak létre, aminek folytán a kormányok saját gazdasági politikájának vonalvezetése mindinkább elmosódik. Még gazdaságilag iskolázott kormányférfiak is, akik képesek volnának egy önálló és minden részletében átgondolt gazdaságpolitikai koncepcióra, kénytelenek számolni ezzel a helyzettel és az ő tevékenységük is gyakran a különböző gazdasági érdekköröknek nyújtott egyes koncessziókban merül ki. Ilyen körülmények között majdnem közömbös, hogy ki alakítja meg a kormányt, amely a gazdaságpolitikát vezeti, mert minden kormány tevékenysége többé-kevésbé egyes kompromisszumok megteremtésében merül ki. Ez az állapot azonban mind messzebb és messzebb visz az állami beavatkozások útján, mert ha az egyik érdekcsoport valamilyen engedményt kap, rendszerint a másik is kieszközöl magának kompenzációként valamilyen előnyt. Nem véletlen, hogy éppen abban az időben, amely egyfelől a szabadabb gazdasági rendszer felé történt utolsó kísérlet — értvén ezalatt az 1891-ben megkötött ú. n. Caprivi-féle kereskedelmi szerződéseket — és másfelől ezen irányzatnak végleges feladását jelentő 1904/5. évi szerződések között lefolyt, erősödtek meg a gazdasági érdekképviseltek leginkább, — először Németországban, ahol a mezőgazdaság érdekképviselői ebben a korszakban váltak politikai hatalommá, majd a német példa hatása alatt más országokban is. (A németországi Bund der Landwirte 1893-ban, a Bund der Industriellen 1895-ben alakult meg.) Ezeknek a megszervezett érdekképviselteknek agitációja volt az, amely megakadályozta a szabadabb gazdasági rendszer folytatását.

Félreértések elkerülésére két megjegyzést kell tennem. Természetes, hogy az egyes gazdasági csoportok kívánságai előtt való teljes elzárkózás a gazdasági politikában éppen olyan súlyos hiba volna, mint ahogyan a részletérdekeknek az általános közérdek felett való dominálása is nézetem szerint hiba. Gazdasági politikát nem lehet légüres térben folytatni és annak, aki ezt a politikát vezeti, mindig tisztában kell lennie azzal, hogy a gazdasági életben milyen bajok mutatkoznak: ezt pedig mindig a közvetlen érdekeltektől fogja legjobban megtudhatni, amint talán a bajokon való segítség módozatainak megállapításában és kiválasztásában is ezek a közvetlenül érdekeltek adhatják rendszerint a legértékesebb, sőt sokszor pótolhatatlan tanácsokat. De azért a gazdasági politika vezetőjének sohasem szabad teljesen lemondani a vezetésről az érdekeltek javára, sohasem szabad a gyeplőt kiengednie saját kezéből és azt az érdekelteknek átadni és az érdekeltek megkérdésének sohasem szabad elfajulnia az egyes érdekek előtt való állandó kapitulációknak rendszerévé.

A másik dolog, amelyet hangsúlyoznom kell: az a hitem, hogy idővel a demokratikus szervezettel rendelkező államok is képesekké fognak válni arra, hogy egy messzelátó gazdasági politikát megértse- nek és támogassanak. Addig azonban hosszú idő fog eltelni és addig a demokratikus alkotmányokban mindig meglesz az a veszély, amely az egyes különérdekek túlságos dominálásában a gazdasági politikára nézve rejlik. Sőt lehetséges, hogy azok a kívánságok, amelyek az

ilyen különérdekek eredményesebb képviselőire irányulnak, szintén azokhoz az okokhoz tartoznak, amelyek a demokratikus intézmények fejlődését előmozdították. Ha valamely érdekcsoport azt látja, hogy a mögötte álló tömegek segítségével demokratikus berendezések esetében is meg tudja óvni, sőt esetleg meg tudja erősíteni a maga befolyását, akkor igen szívesen fog ezzel a politikai rendszerrel megbarátkozni.

Ha a kifejtett okokból a parlamentek nem túlságosan alkalmasok arra, hogy messzelátó és nagy perspektívájú gazdasági politikát folytassanak, másfelől a bonyolult gazdasági kérdésekkel való foglalkozás kényszerűsége a parlamenteknek sem válik előnyükre. Az utolsó időben sok a panasz a parlamenteknek nem egészen kielégítő működésével szemben, aminek okait és remediumait tudósok és államférfiak sokat kutatták. Sokan arra a megállapításra jutottak, hogy a parlamenti intézményeket lejárató körülmények között bizonyos szerepet játszik az is, hogy a parlamentek nem nagyon alkalmasak a gazdasági kérdések tárgyalására és hogy erre való alkalmatlanságukat a nagyközönség ösztönyszerűleg megérzi. „Politikai kérdések — írja Laski, a London School of Economics tanára — különösen alkalmasak általánosságban való megvitatásra, mert a technikai részletkérdések ezekben alig játszanak szerepet. Gazdasági kérdések ellenben (vámok, állami részesedés az iparban, adózási és valutakérdések stb.) alapos és szakszerű tárgyalást igényelnek és ezért nem alkalmasak általánosságban való megvitatásra.“ „Az utolsó időben a dolgok odafejlődtek — mondja ugyanez az író —, hogy a gazdasági és társadalmi életnek már ígát kevés olyan oldala van, amelybe az állam bele nem avatkoznék. Ennek következménye a törvényhozás gépezetének mindinkább fokozódó túlterhelése. A parlamenteknek nincsen idejük és lehetőségük arra, hogy mindazokat a tervezeteket, amelyekért végeredményben felelősek, minden részletükre kiterjeszkedve kellően tanulmányozzák.“ „Változások a gazdaság terén—mondja tovább —, amilyenekre a parlamentek tevékenységének irányulnia kell, sokkal lassúbb és kényesebb processzust képeznek, mint politikai változások, amelyeket a parlamentek elrendelnek. Dacára ennek, a parlamenteket mind jobban és jobban ösztönzik gazdasági kérdésekben való intézkedésekre. Ekkor azonban kiderül, hogy a parlament nem képes arra, hogy gazdasági tekintetben éppen olyan könnyen érjen el eredményeket, mint politikai téren és ez okozza, hogy a parlamentek iránti bizalom mindenütt csökken.“ Bonn berlini tanár más szempontokból jön hasonló következtetésekre. „Helyes gazdasági politika, — írja — azaz olyan politika, amely a népesség tömegeinek jólétét és elégedettségét fokozza, manapság csak igen korlátolt határok között lehetséges. Túlhaladja azokat a lehetőségeket, amelyek ezidőszertint bármely államhatalom rendelkezésére állanak. Az eredménytelenségért gyakran az államformát teszik felelőssé, bár az állam éppen gazdasági téren kezdi elveszíteni a maga régebbi hatalmi pozícióját, mert hiszen a munkaadók és munkavállalók nagy szervezeteiben egy mellékállam keletkezik, amely visszaszorítja a tulajdonképeni államot. Ha az állam ama küzdelemben, amelyet ezen — benső lényegénél fogva

a szó legrosszabb értelmében partikularisztikus hajlandóságú — mellékállam ellen folytat, a közösség érdekét képviseli, ezen törekvésében gyakran nem nyer olyan mérvű támogatást, mint amilyenre szüksége volna, nem nyer pedig éppen azért, mert a parlamentarizmusban ezek a partikularisztikus tendenciák mind jobban és jobban elterpeszkednek.“ Ezekre a körülményekre vezethető vissza, Bonn szerint, hogy a parlamentarizmus ma nem lelkesíti a tömegeket annyira, mint régebben a parlamentáris intézmények heroikus korszakában.

Ismételten felmerült az a kérdés, miként lehetne egyfelől a parlamenteket a túlkomplikált gazdasági kérdésekben való állásfoglalás alól tehermentesíteni és másfelől megfelelőbb szövet teremteni a gazdasági kérdések helyesebb elintézésére. Ez azonban ezideig sehol sem sikerült, sőt komolyan meg sem kísérelték. A háború után megalkotott német alkotmány ugyan szervezett „Reichswirtschaftsrat“ címen egy konzultatív testületet, amelynek az alkotmány szerint jogában áll törvényes intézkedések iniciálása is, amely esetben azokat a birodalmi gyűlésen képviselheti. Ez a testület egyes gazdasági csoportok, továbbá a fogyasztóknak, tisztviselői karnak és a szabadfoglalkozást folytatóknak képviselőiből, valamint néhány kinevezett tagból áll. összesen 326 tagja lévén, úgy látszik, mintha valójában gazdasági parlament volna. Ez azonban csak látszat, mert a testület eddig komoly állampolitikai jelentőségre nem tett szert és ilyent az alkotmány voltaképpen nem is akart neki biztosítani.

Annak, hogy külön gazdasági parlament alakuljon és eredményes működést folytasson, két nagy akadály van. Az egyik az, hogy ezek a testületek sem alakulhatnak másokból, mint érdekeltekből, mert azok, akik gazdasági kérdésekben megfelelő szakértelemmel és azonfelül azzal a gyakorlati érzékkel rendelkeznek, amelyre a törvényhozónak szüksége van, mindig olyanok lesznek, akik a gazdasági élet valamely ágában, akár mint mezőgazdák, akár mint gyárosok vagy kereskedők érdekelve vannak. Az ilyen alakulat tehát a gazdasági politikát végleg az egyes különérdekek harcává alakítaná át — bellum omnium contra omnes keletkeznék—, amelyben a nagy szempontok teljesen alámerülnek. Olyan gazdasági szakértőket pedig, akik a gazdasági élet valamely vonatkozásában nincsenek érdekelve, el sem lehet képzelni, ha eltekintünk attól a pár férfitől, akik vagy mint elméleti közgazdászok, vagy mint kiérdemesült és a gyakorlati tevékenységtől visszavonult gazdasági tekintélyek bizonyos szakértelemmel bírnak. Még fontosabb akadály azonban a nehézségek ily módon való elhárításának az, hogy a parlamentek sohasem fogják kiadni kezükből a gazdasági kérdések eldöntésének jogát, sőt ezt nem is kívánhatja senki, aki a parlamentáris intézményeket az ezidőszerint legmegfelelőbb politikai berendezkedésnek tartja. A gazdasági kérdésekkel való foglalkozás ma az államok tevékenységének talán legfontosabbika. Bármilyen elégtelenek legyenek a parlamentek a gazdasági feladatok elvégzése szempontjából és bármennyire hozzájáruljon elégtelenségük gazdasági feladataik elvégzésére a parlamenti intézmények népszerűtlenségének fokozásához, sohasem fog parla-

ment akadni, amely erről a fontos hatásköréről lemondana. De ennek nem is volna értelme, mert — ismétlem — minden szervezet, amelyet a gazdasági kérdések megoldására helyébe akarnának léptetni, semmivel sem volna jobb a parlamenteknél.

Ily körülmények között nem marad hátra egyéb, mint a létező parlamenti intézményeken belül a gazdasági érdekek képviselését annyira javítani, amennyire ez csak lehetséges. Különösen alkalmas erre a kétkamarás rendszeren belül a felsőház szervezete — és a jelenlegi magyar felsőházban a feladat igen szerencsés megoldást nyert. Nehezebb a feladat megvalósítása a közvetlen népképviselőten belül, mert hiszen nem lehet a választók kezét megkötni a tekintetben, hogy kit küldjenek a maguk képviselőiben a parlamentbe. Itt tehát meg kell elégedni azzal a követelménnyel, hogy egyes gazdasági csoportok a választójog vagy más alkotmányos törvények intézkedései által ki ne szoríttassanak a parlamentből, hogy így illuzórikussá ne válják az a követelmény, hogy ha már nem lehet gazdasági szakférfiakat találni, akik egyetemes és nem valamilyen részletérdeket képviselnek, legalább a gazdasági életben szerepet játszó összes gazdasági csoportok helyét találhassanak a parlamentben.

De a legnagyobb gondosság mellett sem lesz lehetséges biztosítani azt, hogy a parlamentek határozatai megfelelő gazdasági élelátásról, perspektíváról és ítélőképességről tanúskodjanak és hosszú időre meg kell alkudni azzal, hogy a parlamentek a gazdasági életbe csak ötletszerűen, gyakran egyoldalúan és sohasem egy nagyvonalú program keretében fognak belenyúlni. A szabadabb és észszerűbb gazdasági politikára való áttéréstől pedig addig, amíg ez a helyzet fennáll, minden valószínűség szerint le kell mondani.

GRATZ GUSZTÁV